

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2014

Redaktion:

Anders Söderberg
Rune Edberg
Magnus Källström
Elisabet Claesson

Utgiven av Sigtuna Museum

Vibyundersökningen rapporterad

Vibygrävningen 1997-2000

Niklas Stenbäck, Anders Wikström & Anna Kjellström

Meddelanden och rapporter från Sigtuna Museum nr 56

Under åren 1997 till 2000 utfördes en arkeologisk undersökning i Viby by, i samarbete mellan Sigtuna Museum och Nordens Folkhögskola Biskops Arnö. Rapporten från undersökningen står nu inför publicering i Sigtuna Museers rapportserie.

Fornlämningen RAÄ 91 var länge registrerad som Viby cistercienserklöster, som omnämns i "Viby-brevet" från 1160-70-talen. En stensatt grav och murrester hade påträffats vid en undersökning 1973 och murresten tolkades då som delar av klostret. 20 år senare byggdes en bro över Garnsviken, strax söder om Viby och en arkeologisk förundersökning utfördes men utan resultat. Sigtuna museums dåvarande chef Sten Tesch och klosterforskaren Jan O.M. Karlsson startade då forskningsprojektet *Viby – Stormannagods och cistercienserklöster* med syftet att lokalisera klosterlämningarna. Fokus kom att ligga på den s.k. Viby-kullen där graven och murresterna hade hittats.

De arkeologiska utgrävningarna pågick under sammanlagt 13 veckor, de tre första åren som seminariegrävningar tillsammans med elever från folkhögskolan. Inledningsvis var målsättningen att fastställa om de tidigare påträffade lämningarna verkligen var rester efter klostret. Resultatet visade ganska snart att murpartierna inte alls kom från ett kloster utan istället från en okänd tidigmedeltida romansk stenkyrka. Söder om kyrkans grundmurar påträffades dessutom en kyrkogård.

Under säsongerna 1998 och 1999 fortsatte undersökningen av kyrkans grundmurar men det gjordes också försök att hitta eventuella lämningar efter klostret. Dessutom gjordes försök att hitta en intilliggande stormannagård uppe på Viby-kullen och rester efter en eventuell äldre träkyrka. Resultaten visade att den tidigmedeltida stenkyrkan aldrig hade färdigställts, endast grundmurarna hade anlagts. Inga lämningar efter klostret, den eventuella träkyrkan eller stormannagården påträffades. Däremot undersöktes ytterligare gravar varav en låg innanför kyrkans grundmurar.

De fyra skeletten ¹⁴C-daterades vid Ängströmlaboratoriet i Uppsala. Provernas kalibrerade värden placerar sig grovt inom intervallet 900- till 1200-tal. Resultatet tyder på att alla fyra gravläggningar har skett före tillkomsten av det s.k. Viby-brevet från 1160-70-talet och troligen också före eller i samband med stenkyrkans grundläggning.

Placeringen av den stensatta grav 1 mitt i kyrkan tyder på att det rör sig om en patronusgrav och att kyrkan sannolikt var en stormannagårds egenkyrka. Avsaknaden av kalkbruk i anslutning till murarna och avsaknaden av tidigmedeltida fyndmaterial i övrigt tyder emellertid på att stenkyrkan endast påbörjats och aldrig färdigställts. Dateringen av grundmurarna är problematisk, men en ¹⁴C-datering av grav 1 till 1100-talet kan antyda att de varit ungefär samtida. Orsaken till att bygget avstannat är sannolikt att marken kom att doneras till cistercienserorden, så som beskrivs i Viby-brevet.

En omfattande grundförstärkning i den östligaste delen i slutningen ned mot Garnsviken, liksom det korta korpartiet, antyder att man har tvingats placera grundmuren med hänsyn till något som redan funnits på platsen. Förslagsvis en äldre byggnad, kanske en träkyrka.

*Fotografi över grundmuren i långhusets nordöstra del och kor (från söder).
Foto: Jan O.M. Karlsson.*

År 2000 avslutades undersökningen med att huvudprofilerna vid kyrkobyggnadens kor och långhusets östra parti dokumenterades. Schakten återställdes och grundmurarnas utbredning markerades med armeringsjärn. Visserligen påträffades inga lämningar efter klostret men resultatet av undersökningen, med de nyupptäckta resterna av en stenkyrka och de intilliggande gravarna, har ändå gett nya data att tillföra fortsatt forskning om det tidigmedeltida Sigtuna med omnejd.

Rapporten kommer att publiceras digitalt i museets rapportserie under året, och skall finnas tillgängligt via museets hemsida www.sigtunamuseum.se.

Niklas Stenbäck och Anders Wikström

Recension

Gamla Uppsala i ny belysning

Red. Olof Sundqvist & Per Vikstrand

Högskolan i Gävle / Swedish Science Press, Uppsala 2013

Ostkustbanan ska dras om förbi Gamla Uppsala vilket medfört ett pågående, flerårigt arkeologiskt projekt, det i särklass största någonsin i denna fornlämningsmiljö. Mest spektakulärt hittills har varit påträffandet av några flera hundra meter långa rader med kraftiga stolphål, kanske spår av en storslagen processionsväg fram mot den centrala platsen. Men Gamla Uppsalaforskningen står inte och stampar i väntan på att de nya resultaten i sinom tid ska rapporteras utan är i hög grad livaktig, vilket den här anmälda boken ger utmärkta exempel på. Den innehåller sex uppsatser, alla av ledande forskare inom sina respektive områden.

Arkeologerna *Per Fröberg* och *Hans Göthberg* konstaterar att vi i dag känner till ett relativt rikt och komplext samhälle i Gamla Uppsalas närområde redan under bronsåldern och att den äldre järnåldern uppvisar stora gårdsgrupper på flera platser. I skedet folkvandringstid–vendeltid sker en transformation – omgivningarnas bebyggelse krymper samtidigt som ett stort bebyggelsekomplex växer fram på och runt höjdryggen, där kyrkan nu finns. Detta område berörs av de pågående undersökningarna för den nya järnvägen.